

1074 Bp., Hársfa u. 21.
Váltó-sáv Alapítvány
Adószám: 18108189-1-42

Váltó - sáv Alapítvány
1074 Bp., Hársfa u. 21.
Adószám: 18108189-1-42

Mercedes Mercedes Cuki Miki

Csáki Anikó
pénzügyi vezető,
segítő

Mészáros Mercedes
szakmai vezető,
segítő

Frühauf Attila
civil támogató,
segítő

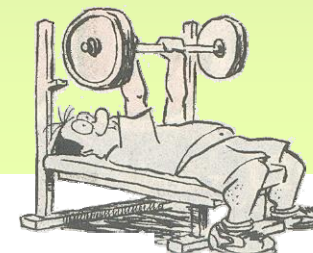
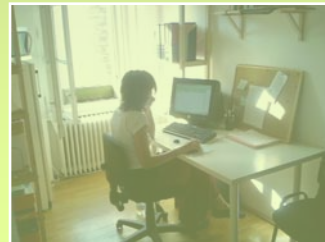
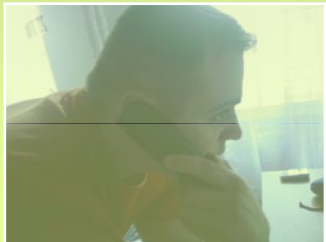
Kovács Éva
civil támogató,
segítő

Giba András
projekt koordinátor,
segítő

Mócz Zoltán
projekt asszisztens,
segítő

Bilincsi Zsuzsa
civil támogató,
segítő

J. (2005):

Rabság

*Hibát követtem el, minek börtön a jutalma
Sivár környezetben hideg, sötét cella.
Raboskodom most bűneimért, sok éven át
Rabság nyomai nem tűnnek el egy életen át.*

*Egy külön világ, ahol élek,
Bezárt testek, megtört lelkek,
Elfojtott sírások, fakó fények,
Távolí szeretet, elgyötört emberek,*

*Ugyanazok a társak, egyforma napok,
Napról napra ismétlődő egyhangú programok,
Újra tervezett életek, átgondolt sorsok,
Fogadkozó elítéltek, tartalmatlan monológok,*

*Az ébredések, mint kízó pribékek,
Elmémbé vésik: nincs vége a szenvedésnek,
S az étkezések nap- nap után, akár apró mérföldkövek,
Emlékeztetnek: az idő múlik, ad az élet új örömeket.*

*Távol mindazoktól, kik szívemnek kedvesek,
Álom a mindennapokról, mit szívesen kergetek,
Várom, hogy írjanak, szívemhez szóljanak,*

*De nincs már könnyem se, mit földre hullajtva,
Kísírhatnám a bánatomat, mit tettem, ó én balga!*

*„Bűneink, tévedéseink és hibáink szükségesek számunkra, hiszen
éppen ők a fejlődés legértékesebb ösztönzői.”*

(Carl Gustav Jung)

Jelenlegi tevékenységünk gyökerei 1997 májusába nyúlnak vissza. Az Alapítvány munkatársainak magja a Belvárosi Tanoda Alapítványi Gimnáziumban (középiskola deviáns fiatalok számára) dolgozott.

Az iskola két diákja előzetes letartóztatásba került, ami a bűncselekmény súlyosságát tekintve akár évekre is elhúzódhatott. Úgy véltük, hogy ebben a speciális helyzetben sem szakítjuk meg velük kapcsolatunkat, és próbáljuk támogatni őket akkori élethelyzetükben is.

Másfél éves előkészítő munka után 1999 őszén indítottuk el azt a "börtönmunkát", amely előzetes letartóztatásban lévő fiatalok oktatását (gimnáziumi érettségi vizsgára való felkészítését) és esetkezelését (a speciális helyzetben támogató, személyiségformáló és -fejlesztő program kidolgozását) jelentette. Tevékenységünket 2001 januárjától terjesztettük ki elítélt fiatalokra is.

2002. augusztus 01-én alakult meg a Váltó-sáv Alapítvány, melynek célja és feladata a fogvatartott és szabadult fiatalok (16-35 év közöttiek) társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedésének támogatása, esélyeik növelése.

Az Alapítvány bejegyzésének dátuma: 2002. 09. 24.

„Lehetőséget kaptunk a tanulásra. Megtanultam tanulni, és ez nem volt egyszerű. Volt kinek elmondani a problémámat – a személyes, lelki támasz, ha bármi problémám van, fordulhatok hozzád. Emberként állnak hozzánk. Olyan, mint egy közösség az egész tanár stáb, akire lehet számítani.”

Tevékenységeink

- Büntető eljárásban terhelt (fogvatartott, szabadlábon lévő és szabadult) fiatalok társadalmi és munkaerő-piaci (re)integrációjának támogatása,
- bűnmegelőzés (primer, szekunder, terciér) – felvilágosító, megelőző beszélgetések szervezése, lebonyolítása,
- a visszaesés megelőzése (terciér kriminálprevenció),
- folyamatos (utó)gondozás biztosítása,
- civil támogató rendszer működtetése,
- szocializáció-reszocializáció; a börtönszocializáció megszüntetésének/megszűnésének támogatása,
- életvezetési segítségnyújtás,
- a szociokulturális hátrányok leküzdésének segítése,
- szociális információs szolgáltatás biztosítása a klienscsoport és hozzátartozóik számára,
- személyes problémák pszichoszociális kezelése, gondozása; mentálhigiénés ellátás, probléma- és konfliktuskezelési készség javítása, segítése,

napjaim, mint ahogy, most már egyformán telnek, bent is megszokja az ember, de egy zárt környezetben. Tehát ott már ismer mindenkit, tudja kitől, mire számíthat, tudja mi van reggel, hogy fekszünk le, mit csinálunk, tehát megvan egy életvitele az embernek. És amikor az ember kijön, akkor itt meg semmi és senki. Kijön a nagy semmibe, az emberek megváltoztak... Mondjuk a családomban a nagymamám például teljesen megváltozott. Annyit öregedett 26 hónap alatt, hogy egyszerűen képtelen voltam vele élni. A mai napig vannak pillanatok, hogy nem vagyok rá képes, hogy vele éljek, mert nem tudunk együtt élni. Holott tudom, hogy életem végéig vele maradok, mert nála többet senkinek nem köszönhetek a családból, mert felnevelte a gyerekeket, és ott volt mellettem. Nehéz... Volt olyan, hogy álltam az erkélyen és azt mondtam, hogy vissza akarok menni... És ez hetekig volt, minden este olyan megzuhanásom volt, vagy napközben is... Szóval azt mondtam, vissza kell mennem, nem tudok így élni. Pénztelenség, meg az emberek megőrültek. Kifordult magából az egész világ, én úgy éreztem... Mindenki megy a pénz után, nem foglalkozik a másikkal, lehet, hogy régen is így volt, csak nem vettem észre, de most észrevettem! Úristen, ez nem az a világ, ahonnan én bementem... Teljesen másra jöttem vissza, mint amiről bementem.”

kinn? Annak mást nem tudtam mondani, hogy tudod mit, menj be, aztán dönts el, hogy jobb-e kinn. Ettől jobb választ én nem tudtam hirtelen kitalálni, és ha így végiggondolom, akkor se tudok jobbat.”

És az előbb említettekén kívül számtalan **egyéb, más jellegű nehézség** is felmerülhet szabadulás után.

„K: És milyen volt az, amikor szabadultál, kijöttél?

V: Furcsa.

K: És mi volt benne a furcsa?

V: Minden. Tényleg minden furcsa volt benne. Talán magában a szabadulásban: jó, kiengedtek... Tehát ez nem volt furcsa, mert tudtam, hogy kiengednek, vagy hogy egyszer ki fognak. Az sem volt furcsa, hogy autókat látok... Az volt furcsa, hogy addig a pillanatig, míg nem léptem át a küszöböt, én kurva veszélyes voltam, örök kísértek meg minden... Aztán onnantól kezdve meg menjél... Akkor meg nem vagyok veszélyes... Ezek a hülye faszágok egy kicsit idegesítettek. Amúgy meg nem tudom, furcsa volt az, hogy mentünk haza, és akkor a családtagok telefonálgattak, hogy hol vagyunk, mi van, kiengedtek-e már? És akkor ez engem már zavart, hogy mit tudom én, csörög a telefon, mit tudom én, egy buszon. Kurvára ideges voltam, de már megszoktam. Tehát ilyen apróságokra gondolok, amik ilyen furcsák voltak. Furcsa volt a lakás, nagyobbra emlékeztem, kicsi volt ehhez képest, egyedül a végé volt nagy, képzeld el! Amúgy minden kicsinek tűnt.”

„K: Mondtad azt, hogy szabadulás után nehéz volt lelkileg. Mi volt nehéz?

V: Hát az egész, megszokni egy ugyanolyan életfolyamatot, mint ami kint van. Úgy telnek a

- oktatási/képzési programok biztosítása ill. ilyen jellegű programokba való bekapcsolódás támogatása - különös tekintettel a középiskolai tanulmányok és az érettségi vizsgára való felkészítés/felkészülés segítése,
- ehhez kapcsolódóan speciális, személyközpontú tanulási/tanítási programok és gondozás megszervezése/végzése,
- az egyéni képességek felismerése és azok tudatosításában és megerősítésében való segítségnyújtás,
- a társadalomba való be- ill. visszailleszkedést segítő, speciális segítő-problémafeltáró csoportok szervezése, működésének támogatása, biztosítása,
- ex-kriminális életvezetésű fiatalok bevonása a gondozói munkába, segítő munkára való képzésük támogatása,
- családgondozás,
- előítélet csökkentés,
- szakmai találkozók szervezése, módszercserék koordinálása,
- módszertani- és kutatómunka végzése a deviancia illetve annak kezelési formáit illetően, különös tekintettel a kriminális életvezetés tekintetében,
- szabadidős és közösségi programok szervezése,
- összességében: szociális munka megvalósítása a büntető eljárásban terhelt, bűnelkövető fiatalok és hozzátartozóik esetében.

Projektjeink

A büntetés-végrehajtási intézetben és szabadulás után:

- Váltó Program – segítő munka és középiskolai tanulmányok biztosítása fogvatartott és szabadult fiatalok számára
- Szociális munka a büntetés-végrehajtásban és az utógondozásban

A büntetés-végrehajtási intézetben:

- Szabadulásra felkészítés büntetés-végrehajtási intézetekben lévő fiatalok számára

- Kortárs/szociális segítők képzése büntetés-végrehajtási intézetekben fiatalok részére

Szabadulás után:

- Váltó Kör/Váltó Klub – kortárs (ön)segítő csoport szabadult fiataloknak
- Váltó-sáv Információs Bázis-projekt (segítő adatbázis a célcsoport számára)
- Hozzá tartozó Csoport
- Bűnmegelőzés ex-kriminálisok bevonásával
- „Jobb coaching” – ex-kriminális fiatalok foglalkoztatása és munkaerő-piaci (re)integrációjának segítése.

Jelenleg 20 fővel foglalkozunk a gimnáziumi oktatási-reszocializációs programunkban, egyéb képzési-reszocializációs projektünk pedig kb. 80 fiatalat érint.

Az alábbi büntetés-végrehajtási intézetekkel vagyunk jelenleg kapcsolatban:

Heves Megyei Regionális és Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet; Balassagyarmati, Budapesti, Kalocsai, Márianosztrai, Szegedi, valamint Váci Fegyház és Börtön.

Céljaink

- A hátrányos megkülönböztetés, a diszkrimináció különböző formái és az esélyegyenlőtlenségek elleni küzdelem,
- emberi jogok, emberi méltóság tiszteletben tartása,
- a gazdasági/szociális és/vagy politikai marginalizáció csökkentése, a (re)integráció lehetőségeinek megteremtése (társadalmi és munkaerő-piaci),
- hatékonyabb társadalmi és munkaerő-piaci (re)integráció a kirekesztettek számára,

„Akiben bíztam, arra nem számíthattam.”

„Nagyon megváltozott 6 év alatt a világ. Elsősorban az emberek idegesítenek idekint. Például zavar az emberek stílusa és öltözködése.”

„Elsősorban az emberek okoztak problémát. Én odabent megváltoztam, másként látom a dolgokat, és nehéz volt elfogadnom, hogy az emberek mennyire önzőek, pénzcentrikusak és nem foglalkoznak egymással.”

„Az első egy hét alatt meg akartam verni vagy húsz embert, mert olyan dolgokat engedtek meg maguknak, amiért agyonverték volna a börtönben. Pl. tisztelet mutatása a másik ember iránt, nem figyelnek a másik emberre. Nehéz volt megszokni, hogy itt mások a szabályok.”

„K: ...és ezeken kívül volt valami, ami nehéz volt, probléma volt?

V: Az emberek.

K: Velük mi van?

V: Veszélyesek.

K: Miért, mit csinálnak?

V: Az egyiknek az a baja... Hát nem tudom, egy csomó minden. Nincsenek önmagukkal kibékülve az emberek.

K: Úgy általában?

V: Ez a rohanó világ. Rohan, hát rohanjon.”

„A rokonságban volt egy-kettő, aki próbált célozgatni arra, hogy egy-két nap, aztán megyek vissza. Voltak enyhe célozgatások, és volt olyan is, aki gúnyosan megkérdezte, hogy na, mi van, jobb itt

főnököm is hol kirúgással, hol megveréssel fenyeget.”

„Nagyon sokára találtam rendes bejelentett munkát, eleinte alkalmi és feketemunkákból éltem. Kb. egy év után tudtam legális munkát szerezni.”

„Munkát találni így, hogy két év múlva tölteném ki az ítéletemet, és onnantól kezdve még tíz évig rajta van az erkölcsimen, hogy büntetve voltam, ez nagyon nagy akadály. Ez olyan nagy akadály, hogy a munkahelyek 95 százalékához kérik manapság, és ez nem mindegy... Ez egy hatalmas, nem hogy egy fal, hanem előtte és mögötte is még egy árok. Azt azért megmászni... Szóval ez neveléses, ha ezt én is csak hallanám, én is mosolyognék rajta. De azért így, hogy már túl vagyok néhány helyen, amit végigjártam... Volt, ahol úgy kezdtek: hát, igen erkölcsi. És akkor utána mondták volna a többit, de mondtam, hogy jó, akkor ne is folytassa... És volt bizony olyan hely, ahol felhívták a cégnek a tulajdonosát, hogy nem lehetne-e eltérni ettől ebben az egy esetben? Tehát annyira úgy látta az ottani főnök, hogy én odavaló vagyok. Mert fiatal vagyok, energikus, látja, hogy nem vagyok tirpák*, és ez fontos. De nem, ettől nem tekinthetnek el. Ez így elég nehéz.”

Szabadulás után nem könnyű az embertársakkal sem, az **emberi kapcsolatok** is problémát okozhatnak, gyakran nehézség merül fel a tágabb vagy szűkebb környezetben, az emberekkel való interakciókban is.

---

* Alacsony presztízsű személy, kevés intellektussal és nem megfelelő viselkedési skillekkel.

- a társadalmi szemléletváltás elindítása a célcsoport tagjai és a probléma iránt,
- előítélet-csökkentés,
- erőszakcsökkentés, konfliktus-kezelési és probléma-megoldási repertoár bővítése,
- bűnmegelőzés, visszaesés megelőzése,
- drogprevenció,
- informális bűnözéskontroll erősödése,
- a szociális szakma erősödése, hatékonyságának növekedése,
- az állampolgárok relatív biztonságérzetének növelése.

Rövid távú, konkrét célok

- A fogvatartottak esélyeinek növelése, felkészítése egy olyan életre, mely a többségi társadalom normáit és értékeit követi.
- Hátrányos helyzetű – komplex és speciális hátrányokkal küzdő – szabadságvesztéses fogvatartásból szabadultak vagy büntető eljárás alá vontak munkaerő-piaci és társadalmi (re)integrációja: oktatásba, képzésbe juttatása, elhelyezkedésének, beilleszkedésének és bennmaradásának segítése.
- A tudatosság és a felelősségvállalás növelése a célcsoport tagjainál.
- Gimnáziumi és egyéb képzési programok biztosítása a célcsoport számára (munkavállalás, önbecsülés-növelés miatt).
- A klienscsoport eljuttatása hasznos és piacképes képzési programokhoz, intellektuális/mentális fejlődési lehetőségek megteremtése/biztosítása.
- Személyiségfejlődés és stabilizálás, tudásszint növelés, kompetencia fejlesztés, börtönszocializáció bontásának megkezdése a szabadulás közeledtével, és így a börtönben kialakított értékek normatív társadalmi értékekhez való közelítése, alakítása.
- Szociális kompetencia fejlesztés, konfliktuskezelési és probléma-megoldási repertoár bővítése, kommunikációs készség fejlesztése.

- A lelki egészség védelme, a negatív énkép megváltoztatása, személyiségfejlődés és stabilizálás.
- Munka- és állásközvetítés mint szolgáltatás kialakítása és fejlesztése.
- A célcsoport tagjainak foglalkoztatása.

„A /bűnmegelőző/ beszélgetés után hazafelé menet le kellett szállnom a villamosról, olyan nehéz lett a lelkem. Azóta is próbálom feldolgozni... Téves képzeitemet kidobtam, és helyettük bejött a realitás. ...Úgy érzem, ez számomra az emberré váláshoz, nemcsak a szakemberré váláshoz kellett.”

„Milyen segítséget kaptál, esetleg a tanuláson kívül? Hát lelkileg. Eleve az, hogy megbíztak bennem, felvettek az iskolába. Ha eszembe jut, hogy ha valamit elkövetek, valamilyen bűncselekményt, akkor megfordul a fejemben, hogy csalódnának bennem azok, akik megbíztak bennem. Ez is egy visszatartó erő? Visszatartó erő.”

„Itt nem kell mást adnom, mint ami vagyok.”

Eredményeink

- Tevékenységünk modellértékű és komplex.
- Egyedülálló módszereket dolgoztunk ki az elmúlt években.
- Ismertek és elismertek vagyunk mind a szakmában, mind a célcsoport körében.
- Értékelő, elemző kutatásokat végeztünk és végzünk (Csáki Anikó-Kovács Klaudia-Mészáros Mercedes-Sponga István: Fogvatartásból szabadult fiatal felnőttek társadalmi /re/integrációjának lehetőségei. Kutatási összefoglaló. Bp., 2006.

fogvatartottak egy része (azok, akik részt tudnak venni a munkáltatásban – dolgoznak –, ill. azok, akiknek van külső kapcsolattartása és így anyagi támogatást is kapnak tőlük) a börtönben töltött idő alatt gyűjt a szabadulás utáni időszakra. Ez a pénzmennyiség maximum néhány 10.000 Ft-ot jelent. Ha minden problémát nem is, de néhányat azért megold, csekély mértékben hozzájárul az anyagi nehézségeik enyhítéséhez. Azon optimális esetben, **ha a szabadultnak azonnal sikerül munkába állnia, akkor is az első hónapban, az első fizetéséig megélhetését valamiből fedeznie kell. Amennyiben nincsenek mellette hozzátartozók, család, akire támaszkodhat, nagyon nehéz helyzetbe kerülhet az első időszakban, hónapokban, ami veszélyezteti a visszaesést, a börtönbüntetés előtti életmód folytatását.**

Ez a lakhatásra is vonatkozik: amennyiben van külső kapcsolattartása, családj, ott tud lakni, egyéb esetben a hajléktalan ellátásba kerül a szabadult.

A szabadulás utáni időszak talán egyik legjelentősebb problémája a munkába állás, **munkakeresés**, a fogvatartásból szabadultak ezen a területen (is) számos nehézséggel szembesülnek. Az alacsony iskolai végzettség, a hiányos munkaszocializáció mellett nagy problémát jelent az **erkölcsi bizonyítvány hiánya** is, melyet gyakran az alacsony iskolai végzettséggel betölthető állásokhoz (pl. eladó, takarító stb.) is kérnek a munkahelyek. A szabadultak sokszor kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek, jobb híján feketemunkát kénytelenek vállalni, mely révén ez az időszak társadalombiztosításukba nem számít bele (ez egyébként a fogvatartás alatt is szünetel), emellett munkavállalói jogaik sem érvényesülnek. Mindez ismételt az állampolgárokról is lehet.

„Bejelentett munkám van, jelenleg próbaidős vagyok, ezért nem mehetek el szabadságra, és betegség miatt sem hiányozhatok. Sok konfliktusom van a munkahelyemen, többen belém kötöttek már, a

zárkatársaimat. Nálunk nincs csicskáztatás*, nincs kényszer, mindenki ugyanúgy csinál mindent, takarítás stb. Én is. Minden az elfogadáson múlik. Ha van valami gond, akkor megbeszéljük. Nem cél egymás életének megnehezítése.”

„Arra a segítségre, amire igazán szükség lenne - anyagiak -, azt nem kapjuk meg. Gondolkodásban sem kapunk segítséget, hogy más ember legyenek kint. Igaz, van tanulási lehetőség.”

„Azzal, hogy néha adnak lehetőséget a tanulásra, azzal igen, de mással nem. Letelik az ítélet, és utána egyszerűen kiraknak!”

„(A börtön megakadályozza-e a visszaesést?) Nem. Ugyanolyan marad az ember, csak maximum, akinek van egy kis esze, átlátja, hogy a következmények miatt - visszakerülünk stb. - nem érdemes. Aki már egyszer bent volt, megszokta, az tudja, milyen, annyira már nem fél tőle. Engem speciel a büntetőjogi felelősség tart vissza, de nem változtam meg.”

3. Szabadulás után

„Az első pár hónapban dől el, hogy egy szabadult visszaesik-e vagy sem.”

Kutatásunk során a szabadulás utáni problémák kapcsán a legtöbben az anyagi gondokat, ill. ehhez kapcsolódva a pénz beosztásával kapcsolatos nehézségeket említették meg. Ideális esetben a

* Ingyen, megalázó munkát végeztek.

www.valtosav.hu/kiadványok; Szerk.: Csáki Anikó-Mészáros Mercedes: Megvalósítási terv ún. félutas ház létrehozására fogvatartásból szabadultak számára. Bp., 2006. www.valtosav.hu/kiadványok).

- Rendszeresen publikálunk (Esély, Börtönügyi Szemle, Educatio stb., elérhetők a www.valtosav.hu/szakmai anyagok weboldalon).
- Több szervezettel folyamatosan együttműködünk (büntetés-végrehajtás, pártfogó hivatal, civil szervezetek, felsőfokú intézmények, munkaügyi központ).
- Az elmúlt 10 évben több fiatal tett segítségünkkel kb. 50 előrehozott érettségi vizsgát több tantárgyból.
- Támogatásunkkal 7 fiatal kezdett felsőfokú tanulmányok folytatásába.
- Fiataljaink őszinte kapcsolatban vannak velünk.
- A Programból kikerülőkről is tudunk, sőt alkalomadtán felkeresnek bennünket.
- Az elmúlt években 7 fő ex-kriminális fiatalt foglalkoztattunk. Rajtuk kívül 1 fő közérdekű munka büntetését, 1 fő pedig polgári szolgálatát töltötte nálunk.
- 2 konferenciát szerveztünk és bonyolítottunk le, az utóbbiból kiadvány is készült, mely elérhető a www.valtosav.hu weboldalon.
- Működik és rendszeresen frissül honlapunk (www.valtosav.hu).
- 2002-2006 között 110 pályázatot írtunk meg, melyből 55 pozitív elbírálásban részesült.

Tevékenységeink indoklása

Közel 10 éves működésünk, tapasztalataink, bűnelkövetőkkel folytatott beszélgetések és saját kutatásunk (Csáki-Kovács-Mészáros-Sponga: Fogvatartásból szabadult fiatal felnőttek társadalmi (re)integrációjának lehetőségei. Kutatási összefoglaló, 2006. www.valtosav.hu) alapján azt találtuk, hogy **a fogvatartottak legnagyobb része már a börtönbe kerülés előtt igen nehéz**

helyzetben van - kirekesztett -, a szociális ellátórendszerből, a segítő/támogató kapcsolatokról szinte teljesen kiesik.

A hátrányos megkülönböztetés tapasztalata a szabadságvesztés büntetés letöltése után szinte biztos a szabaduló számára. A kirekesztést a bebörtönzés tovább erősíti (pl. a családi gyökerek meglazulnak), súlyosbítja, olyan társadalmi és egyéni feltételeket reprodukál, amelyek újra a bűnözői életvitel feltételeit hozzák létre. Sok volt fogvatartott **nem tud sikeresen visszailleszkedni** - még ha nem is kerülnek vissza a börtönbe, sokan közülük rendkívül marginalizált pozícióba jutnak -, ami a bebörtönzés előtti hátrányos, vagy még annál is kedvezőtlenebb helyzetet teremt. A börtön elhagyásakor ismét egyfajta elítélt státuszba kerülnek, hiszen a börtönbüntetés hatására még inkább elveszíthetik gyökereiket, és életükben további törések jöhetnek létre.

A be- ill. visszailleszkedést nehezítik a társadalom tagjai, olykor intézményei felől fellépő ellenséges, negatív, elutasító attitűdök; számos társadalmi szerepből, feladatvállalásból kiszorulnak, munkaerő-piaci elhelyezkedésük küzdelmes: ez egyrészt büntetett előéletüknek köszönhető, másrészt piacképes tudásuk (szellemi tőke) hiányából fakad. Nem kérdéses, hogy a munka azon túl, hogy a legális jövedelemszerzést segíti, az egyén lelki egészségéhez is hozzájárul: a kreatív munka a személyiség kibontakozását, az önbecsülését, a szociális kapcsolatok meglétét is jelenti. A munka hiánya „megbetegít”: kriminális/bűnelkövetők esetében végső soron visszaeséshez, bűnisméltetéshez vezethet. Ez mind az egyén, mind a társadalom számára a legelőnytelenebb állapot.

A társadalmi integráció növelése együtt jár a fogvatartottak kedvezőtlen szociális jellemzőinek változtatásával, a joghátrány mellett meglévő gyakran halmozottan hátrányos helyzet csökkentésével is (iskoláztatás, szakképzettség, családi kötelek és egyéb emberi kapcsolatok stb.) Több éves tapasztalat után elmondhatjuk, hogy büntetett előélettel munkát találni ma, Magyarországon, segítség hiányában szinte lehetetlen. Amennyiben sikerül is — jobbára nem bejelentett, ún. fekete vagy szürke - munkát vállalni, annak megtartása - a munkaszocializáció

emberek nem javulnak, csak rosszabbodnak. Úgy egészségileg, mint lelkileg.”

„Erre nem alkalmas ez a rendszer. A társadalomba csak úgy lehet beilleszkedni, ha vannak külső, napi kapcsolatok. Pl. külső munkahelyek. Mert ha van is külső munkahely, akkor pl. az elítéltek hideg ételmezt kapnak. Miért nem lehet megcsinálni, hogy megkapják a kajapénzt, és akkor bemegy a boltba, és vesz magának ennivalót, azt, amit akar. Emellett rájön, mi mennyibe kerül, vásárol, és megtanul a pénzzel bánni. Rengeteg ilyen dolog lenne, pici dolgok, amivel lehetne segíteni, de most nincs, ezért nem tudnak beilleszkedni az emberek.”

„A börtön nem segíti a társadalmi visszailleszkedést, hanem rontja. Aki nem volt bűnöző, az lesz, kitanulja a szakmát. A börtönnek nincs nevelő hatása, csak elvadít.”

„Hát itt nem segít semmit sem a börtön. Nem megyünk semmilyen terápián sem keresztül, ami segítene, hogy majd jobban illeszkedjünk be a társadalomba. Ki van zárva.”

„Nem. Csak bűnözőt csinál az emberből. Az otthoni kapcsolatok megszakadnak, akik bent vannak, nagyon eltávolodnak a valóságtól.”

„Jobban átgondolva, a börtönnek inkább negatív a hatása, ez elsősorban az emberek, elítéltek egymáshoz való viszonyában nyilvánul meg. Sok a gyűlölködés, a rosszindulat. Miután az emberek itt el vannak nyomva, ez agressziót szül, aki teheti, uralkodik a másikon. Persze minden a gondolkodáson múlik. Én inkább felkarolom a

Kutatásunkban* többek között feltettük a fogvatartottaknak azt a kérdést is, hogy mit gondolnak arról, **a börtön segíti-e a társadalomba való beilleszkedést?** Kérdésünkre a következő válaszok születtek:

„Nem, a börtön csak butítja az embereket. Elfelejtene a pénzzel bánni, már nem is tudja, milyen értéket képvisel, nem képesek elintézni valamilyen hivatalos ügyet önállóan. Ott nincs vízdíj, fűtés, ruházkodás, tisztálkodási szerek, az emberek elvesztik az önállóságukat. Nem tudnak beszélgetni se normálisan.”

„Ott valójában nagyon megaláznak emberi mivoltodban. Így nem változik meg az ember.”

„Jó lenne, ha ugyanolyan követelmények lennének itt is, mint kint. (És a személyzet?) A nevelők, a felügyelet nem törődnek az emberrel személyesen, csak nagyban... Én főleg első büntényesekkel beszélgetek, bennünket pl. egyáltalán nem segít a börtön. Mert az első büntényeseket teljesen külön kéne kezelni, hiszen számukra van igazán két út: vagy visszaesők lesznek, vagy visszaülleszkednek. Nagyobb súlyt kellene arra fektetni, hogy visszaülleszkedjünk, ezt tényleg kellene segíteni.”

„Nem. Miért segítene? Semmi köze hozzá, hogy mi lesz velem akkor, amikor szabadulok. A börtönben az

* Írásunkban végig a következő kutatásra hivatkozunk: Csáki Anikó-Kovács Klaudia-Mészáros Mercedes-Sponga István: Fogvatartásból szabadult fiatal felnőttek társadalmi /re/integrációjának lehetőségei. Kutatási összegzés. Bp., 2006. www.valtosav.hu/kiadvanyok.

hiánya miatt — nehéz feladat a célcsoport számára. A fogvatartás alatt nem alakulnak ki a koncepciózus, folyamatos munkavállalás és megtartás skilljei. A feszültségtűrés és a frusztrációs tolerancia szint alacsony a klienscsoportnál, így gyakran a keservesen megszerzett álláslehetőséget is elvesztik. A bizalmatlanság - szabadult álláskereső és munkaadó – mindkét fél részéről óriási.

Ugyanakkor **a börtönbüntetés nemcsak a fogvatartottat, hanem annak családját, szűkebb-tágabb környezetét, emberi kapcsolatait is érinti.** A már fent említett kutatás során azt találtuk, hogy míg a teljes magyar lakosságnál az önállósodás, az élettársi kapcsolatok kialakulása, ill. házasodás, családalapítás egyre inkább kitolódik, a fogvatartottaknál sok esetben ennek ellenkezője figyelhető meg. Nem egyedi eset, sokuknál előfordul, hogy nagyon fiatalon, már gyerekkorban, 13-14 évesen elhagyják otthonukat, és saját családot alapítanak. A megkérdezett 16-30 éves fogvatartottak kb. 50 %-ának volt gyermeke, aki élete egy időszakában, akár hosszú évekig kénytelen egyik szülője nélkül nevelkedni, és megismerkedni - akár csecsemőként vagy kisgyermekként - a büntetés-végrehajtás világával, a szülővel való kapcsolattartás telefonon és beszélőkön történő módjaival. Sok esetben a szülőtől való elszakadás végérvényes, ugyanis **a börtönben eltöltött időszak erősen kihat a családok szétszakadására, azok széthullását eredményezheti.** Ily' módon a társadalmi esélyegyenlőtlenség újratermelődik, azaz a büntetés nemcsak a bűncselekmény elkövetőjét, hanem annak gyermekeit is jelentősen érinti.

Mindezek mellett az is leszögezhető, hogy a szabadság teljes elvonása — **a börtön — kimagaslóan a legdrágább büntetés.** Egy új börtönférőhely létesítése 11,7 millió Ft; egy fogvatartott napi fogvatartási költsége 2006-ban kb. 6.000 Ft volt, mely éves szinten 2.100.000 Ft-ot tesz ki. Ugyanakkor ez az összeg nem tartalmazza a fogvatartással járó egyéb járulékos költségeket, melyek nehezen is forintosíthatóak (a fogvatartottnak nincs társadalombiztosítása, nem

fizet adót, nem járul hozzá a család fenntartásához, sőt ő ró jelentős - akár havi több tízezer forintos - többletterheket családjára).

Programunk egy évre jutó fajlagos költsége kb. 300.000-350.000 Ft. Ha ezt az összeget a fogvatartás éves költségeihez viszonyítjuk, akkor láthatjuk, hogy **a visszaesés megelőzés, az oktatás, a munkaerő-piaci és társadalmi integráció rövid és hosszú távon egyaránt messze kifizetődőbb; mind az egyén, mind a társadalom számára olcsóbb**, és sokkal ideálisabb állapotot és helyzetet eredményez.

Bűn, bűnözés, bűnhődés, börtön

1. A kriminális karrierhez vezető út

„K: Hogyan kezdődött a bűnöző életviteled?

V: Ez 12-13 éves korban. Úgy kezdődött, hogy ellopok egy túró rudit, aztán jött minden... loptam egy biciklit, aztán este mentem, megtetszett a magnó egy autóban, vagy láttam egy jó kabátot, vagy láttam, hogy van ott egy pénztárca, fogtam, betörtem a szélvédőt, az oldalablakot és kiszedtem gyorsan.

K: Milyen megfontolásból tetted ezt?

V: Pénzszerzés céljából.

K: Azért, mert neked egyáltalán nem volt pénzed?

V: Azért volt ez az egész, azért kezdtem bele ebbe a bűnözői tevékenységbe, mert az osztálytársaim többnyire olyanok voltak, akiknek a szülei nagyon jól álltak. Láttam, hogy minden hónapban új nadrág, új cipő, új pulcsi fél évente, ha tél volt, akkor egy tél alatt 2 új kabát, és nem ilyen 5000 forintos, hanem 50-60000 forintos kabátok, ami akkor nagyon nagy szó volt. Olyan márkák, mint Nike, Devergo, Versacci, ilyen cuccokban jártak. Én meg ugye,

jellemzője, hogy társadalmi kölcsönhatásuk korlátozott. A fogvatartott reszocializációjának lényege, hogy elszigetelődik a külvilágtól, új rendszabályokat és követelményeket állítanak elé. Megismeri a zárt intézeti beilleszkedés sajátos érték- és normavilágát, a börtöntársadalom működését, és folytonos alkalmazkodásra kényszerül, melyet egy speciális tudás elsajátítása tesz számára lehetővé. A zárt közösség ingerszegény, "gondolatköre" és problémái specifikusak, szűk körben mozognak. A hétköznapok ugyanolyanok, szürkék és rendkívül unalmasak, ám ez egyfajta biztonságot is jelent. A döntésmegvonás fájdalmas, de egyben felelősségmentes is. Megfosztják az autonómiától, de kiszolgálják, a döntéseket helyette és nélküle hozzák, ami számos esetben rendkívül kényelmes, és nincs felelősség. Legfontosabb "tevékenység" az idő múlásának várása. Depriváció és frusztráció fenyegeti a fogvatartottak személyiségét, a fogvatartásnak demoralizáló hatása van. A börtönműlttal járó stigmatizáció következtében reintegrációs törekvéseiket idegenkedve fogadják, ami további önértékeléscsökkenést és esélytelenséget vált ki a szabadulóban.

A többségi társadalom távolságtartása a bűnelkövetőkkel szemben igen erőteljes. Ez nagyrészt információhiányból fakad. Az elutasítás szimbolikusan a börtönt körülvevő fallal is kifejeződik, azaz a bezárás egyben kirekesztés is. A börtönök működésének természetét elemző vizsgálatok alapján leszögezhető, hogy a totális intézetben való tartós kirekesztettség gyengíti a fogvatartottak önértékelését, önbecsülését, önálló életvitelre való képességét, kommunikatív és egyéb szociális készségeit. Kimutatták, hogy a külső kapcsolatok kiüresedése következtében romlanak lakás- és munkahelyszerzési esélyeik, korábbi családi, baráti kapcsolataik meggyengülnek vagy felbomlanak. Ezért nélkülözhetetlen szociál- és oktatáspolitikai feladat a döntéshozatal, a problémamegoldás, a kommunikációs készség, az önértékelés, a stressz-kezelés, az érdekérvényesítés készségeinek, kompetenciáinak fejlesztése a büntetés hatálya alatt állók és az utógondozottak számára (Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája, 2003.), azaz a büntetés-végrehajtási intézményekből szabadulók társadalmi integrációjának elősegítése.

„Először intézetbe kerültem, kb. 12 évesen. Nagyon fordult velem a világ. Másképp gondolkodtak bent. Tetszett az az élet. Betörések meg ilyesmi.”

„Barátok, kapcsolatok, csavargás. Így kezdődött. A baráti környezet határozta meg, hogy a zsebeléstől eljutottam a rablásig. Hiába kaptam sok jó tanácsot otthonról. Öntörvényű, önparancsoló voltam.”

A kutatás ill. eddigi tapasztalataink alapján leszögezhető, hogy a kriminális karrier nagy százalékban **drogkarriert** is jelent. A kutatás folyamán a megkérdezettek 50 százaléka válaszolta azt, hogy életében fogyasztott már kábítószer (a válaszolók közül a naponta fogyasztók 19,4 százalékban, a folyamatosan/rendszeresen fogyasztók 41,6 százalékban, a hétvégeente fogyasztók 13,8 százalékban képviseltetik magukat).

Összességében leszögezhető, hogy szoros kapcsolat van a halmozottan hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés között. Az alacsony iskolai végzettség, az alacsony jövedelem, a szakképzettség hiánya, a magas gyermeklétszám, az alkoholizmus stb. mind kriminogén faktorok, bűnözésre hajlamosító tényezők. A bűnelkövetők, különösen az ismételt vagy visszaeső elkövetők körében magas az egyes hátrányos helyzetet jelző kriminogén faktorok jelenléte, s igen gyakran ezek halmozódása figyelhető meg.

2. A börtön világa

"A börtön a holtak háza" - írja Dosztojevszkij. Akik odakerülnek, azokról általában mindenki lemond, erkölcsi halottnak tekinthetők, s közülük csak igen keveseknek sikerül a "visszatérés".

A totálisan zárt intézmény – börtön – lényege, hogy elveszi tagjai idejét, és cserébe egy művi világot nyújt nekik. A totális intézmények

akkoriban csak amit anyukámék vettek, abban járkáltam, és az mind lengyel piaci, meg turkálóból. K: Szégyellted?

V: Csak azért szégyelltem, mert mindig olyanokat választottak, amire ők azt mondták, hogy ez még jó, ez még újszerű, de azt nem nézték, hogyan néz ki.”

„Kb. 9-10 évesen kezdődött, rá voltam utalva, mert én soha nem kaptam semmit. A T. környéki kempingházakat fosztogattam, nagyon megérte!”

„Mindig rossz gyerek voltam. 12-13 éves koromban már Aszódra kerültem. Csavarogtam, a barátaimmal lógtam. Játékgépeztem, erre kellett a pénz és a diszkóra. Persze, a szüleim is adtak, de az nem volt elég. Ezért bűnöztem: biciklilopás, betörés stb.”

A már többször említett kutatásunk során interjúalanyainktól megkérdeztük, hogy családjából volt-e már valaki büntetve. Többségük (57,1 százalék) felelt erre a kérdésre igennel. Ha az igenes válaszokat tovább boncoljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy az igennel felelők 43,8 százalékának több családtagja is volt már börtönben. Tehát azt tapasztaljuk, hogy a közvetlen környezet, a család által közvetített minta jelentősége igen nagy, **ahol a családban jelen van a kriminalitás, ott jóval nagyobb az esélye a bűnelkövetésnek, majd egy következő „karrierponton” a visszaesésnek.**

„Nem sok jót láttam otthon. Az volt a természetes lopni, csalni, kurvázni.”

„A véremlen van, apám is bűnözött. Nem álltam, hogy ne egyenek, muszáj volt, nem volt kenyér. Azért mentünk (ti. bűnözni), hogy a családot eltartsuk. A nővérem is azért jött.”

„Kicsit furcsán éltünk. 4-5 éves lehettem, amikor nálunk lakott még 8-10 kurva. A szüleim akkor különváltak. Jól bántak a lányok velem.”

Amennyiben a fogvatartottak családi körülményeit, kapcsolatait vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a fiatalok családja nagyobb részére az **egyszülős családmódel** a jellemző. A szülőkkel való kapcsolatukra vonatkozóan a kutatás során a fiatalok 20 százaléka nem megfelelőnek, inkább rossznak minősítette kapcsolatukat. Ezen adat mellett 15 százalékuknak egyáltalán nincs kapcsolata egyik szülőjével sem.

„Az apám meghalt, de nem is találkoztam vele korábban. A nevelőapám is meghalt szabadulásom után, vele gyerekkoromban nagyon rossz volt a kapcsolatom, sokat vert, később verekedtünk is. Soha senkivel nem voltam olyan rosszban, mint vele.”

„Szüleim 1 éves koromban elváltak. Apámhoz kerültem, ahol nemsokára lett nevelőanyám, akivel nem volt jó a viszonyom. Apám állandóan vert. Így anyámhoz kerültem, de ott meg nevelőapám lett, akivel szintén nem volt jó a viszonyom. 11 éves koromtól – a rendszeres szitkok, szidások és verések hatására – állandóan szökdöstem otthonról. Megmondtam, hogy míg el nem raknak otthonról, szökdösni fogok. Aztán nevelőotthonba kerültem, ahol némiképp lenyugodtam.”

„Édesapámmal 3 éves korom óta egyáltalán nincs kapcsolatom. Anyám nem úgy bánt velünk, ahogy kellett volna. Nem mutatta ki, hogy szeret, ordibált velünk. Szerintem az apám végett, az ideg, volt több szívinfarktusa is. A családban otthon rossz hangulat,

légkör uralkodott, nem szerettem otthon lenni. 14 éves koromban elköltöztem.”

„Apám 1 éves börtönbüntetést kapott, amikor 7 éves voltam. Ekkor édesanyám elment egy másik férfival. Sok-sok évvel később meglátogatott, apám engedte be. A konyhában várt. Amikor beléptem, láttam, hogy egy idegen nő ül a konyhában. Nem ismertem meg anyámat. Apám szólt rám, hogy nem köszönsz anyádnak? Elcsodálkoztam, jé, ez az anyám? Kb. ennyi volt, már mentem is a dolgomra. Többet nem találkoztam vele.”

A kutatás során arra a kérdésünkre, hogy családjukban előfordultak-e komoly problémák, 66,1 százalék válaszolt igennel. Közülük legnagyobb arányban az **alkohol** jelent meg (az említett problémák 20,8 százaléka), mely sok esetben az egész család életét meghatározza, az otthoni légkörre rányomja bélyegét, konfliktusokkal, veszekedéssel, sok esetben **erőszakkal is** együtt jár, mely a felnövekvő gyermek számára nem a legideálisabb családi környezet. A második leggyakrabban említett probléma a **szegénység, az anyagi gondok** voltak. Mindezek mellett említésre került a **bűnözés, börtön** és több esetben valamilyen **betegség**. Többen említették kriminális karrierjük kezdőpontjaként vagy okaként a **kortárskapcsolatokat, saját személyiségüket** ill. **„intézeti” múltjukat**:

„Szórakoztunk a büntársammal és szól, hogy lenne ez a buli. De igazából ez az egész a személyiségemre vezethető vissza. Agresszív voltam, könnyen ugrottam...”

„Szerintem ott kezdődött, hogy bekerültem az intézetbe. Szerintem ott csak csibészséget tanul az ember.”